

Najzgodnejši odnos med otrokom in materjo skozi prizmo psihoanalitske teorije

*Danaja Lorenčič**
Univerza v Mariboru

Povzetek: Besedilo analizira diado mati-otrok v najzgodnejši fazi seksualne organizacije, ki je po Freudu oralna ali kanibalna in v kateri obvladuje sceno prvotna navezava seksualnega vzdraženja na gon po jedi. V prvem delu je predmet obravnave otrokov razvoj v najzgodnejšem obdobju, od primarnega narcisizma, ko otrok še ne loči med sabo in zunanjim svetom, do objektivnega odnosa, ko se začne zavedati, da je za zadovoljevanje potreb nujen objekt. Drugi del obravnava vlogo matere v diadi, ki se otroku prikazuje kot vsemogočni Drugi, hkrati pa predstavlja njegov "pomožni jaz". Tretji del besedila analizira rezultate oralne faze skozi prizmo objektivnega odnosa, v katerem otrok gradi svoj psihični aparat.

Ključne besede: oralna faza, objektivni odnosi, psihoanalitične teorije

The earliest relationship between an infant and a mother through the prism of the psychoanalytic theory

*Danaja Lorenčič**
University of Maribor

Abstract: The article presents the mother-infant dyad in the oral or cannibal phase which in Freudian psychoanalysis denotes the first psychosexual development stage. In the first part of the article author describes the child's development in the earliest stage, from primary narcissism, the primal state where id, ego and external world are not yet differentiated, to object relations wherein an infant realizes that the existence of object is necessary for satisfaction of needs. The second part of the article discusses the role of the mother who appears as the omnipotent Other to the infant and at the same time acts as an infant's "support ego". The third part reviews results of the oral stage that are reflected in the mother-infant relations.

Keywords: oral stage, object relations, psychoanalytic theories

CC = 3143

* Naslov/Address: Danaja Lorenčič, Krekova 8, 2000 Maribor, e-pošta: danajalorenec@gmail.com

Najzgodnejši odnos med otrokom in materjo skozi prizmo psihoanalitske teorije

Freud (1977) je glede na to, kam se pri človeku usmerja gonska energija libido, razlikoval različne faze. Za oralno fazo je značilno, da se libido usmerja na področje ust in da otrok sprejema, ponotrnanja svet skozi ustno votlino. Oralno fazo zaznamujejo številna nasprotja: med odvisnostjo in neodvisnostjo, med aktivnostjo in pasivnostjo, med zaupanjem in nezaupanjem, od razrešitve teh konfliktov pa je odvisen nadaljnji razvoj posameznika (O'Neill, Greenberg in Seymour, 1984). Freud (1995) je menil, da v oralni fazi ono obvladuje posameznikov psihični aparat.

Članek obravnava problematiko najzgodnejšega odnosa med otrokom in materjo na osnovi Freudove gonske teorije, v manjši meri pa tudi Bowlbyjeve teorije navezanosti in Eriksonove teorije psihosocialnih stadijev¹. Problematika odnosa med otrokom in materjo bo z navajanjem ugotovitev iz psihologije, sociologije in filozofije postavljena v širši družboslovni kontekst.

Namen članka je predstaviti rezultate oralne faze skozi prizmo odnosa med materjo in otrokom. Objektne odnose bomo obravnavali z vidika zadovoljevanja otrokovih potreb, upoštevali pa bomo tudi otrokovo potrebo po emocionalni izmenjavi, pri čemer bo predstavljala izhodišče teorija objektne odnose. Kot prvi rezultat oralne faze bo predstavljena zmožnost vzpostavljanja odnosa navezanosti, ki se začne z otrokovim zaznavanjem matere kot celotnega objekta.

Erikson (1983) je razlagal stadije psihosocialnega razvoja skozi prizmo kritičnih socialnih interakcij, ki jih zaznamujejo nasprotja. Oralno fazo, ki jo je poimenoval inkorporativna faza, je razlagal kot obdobje, v katerem osnovna psihosocialna kriza temelji na nasprotju med temeljnim zaupanjem in nezaupanjem. Razrešitev krize zaupanja bo v članku predstavljena kot drugi rezultat oralne faze.

Razrešitev krize zaupanja in zmožnost vzpostavljanja odnosa navezanosti, med drugim, vplivata na oblikovanje otrokovega psihičnega aparata, ki bo v članku predstavljen kot tretji, končni rezultat oralne faze. Različni avtorji (Fairbairn, 1982; Freud, 1923, 2001; Spitz, 1965) so psihični aparat posameznika v oralni fazi povezovali z onim, z "ustnim jazom" in z občutki frustracije. Ker se v članku osredotočamo na rezultate oralne faze v luči objektne odnose, se bomo pri obravnavi končnega rezultata tega stadija naslanjali na Winnicottovo (1980) idejo o sebstvu² kot entiteti, ki potencialno obstaja že v novorojenčku in je povezana z vlogo "dovolj dobre matere". Vlogo matere bomo predstavili v luči zadovoljevanja otrokovih potreb in kot otrokov "pomozni jaz", obravnavali pa bomo tudi njen dominantni položaj v diadi in njen položaj vsemogočnega Drugega.

¹ V prispevku niso upoštewane nevrobiološke raziskave, ugotovitve in raziskave s področja teorije navezanosti, in tudi rezultati tistih raziskav, ki niso utemeljene ali se ne nanašajo na psihoanalizo.

² Sebstvo je po Lešniku (2009) reflektivni del jaza, ki obsega predstave o sebi, občutek sebe, občutek identitete. Po Kleinovi (1997) je sebstvo sklop predstav, ki obsegajo jaz in ono, je učinek objektne razmerij, v katera sta zapleteni obe instanci.

Zavedamo se, da predstavlja odnos med otrokom in materjo matrico za vse kasnejše (družbene) odnose, zato ne bomo zanemarili pomena, ki ga imajo rezultati oralne faze za družbo. V pričujočem članku nam bo kot vodilo služila teorija o bipolarnosti socializacijskega procesa, po kateri ni naloga socializacije le učlovečenje posameznika, temveč je bistvena, vendar pogosto spregledana njena vloga reprodukcije družbe (Godina, 1985).

Oralna faza

Organizacije seksualnega življenja, v katerih genitalne cone še niso prevzele prevladujoče vloge, Freud (1989) imenuje predgenitalne. Prva predgenitalna seksualna organizacija je oralna ali kanibalna, v njej pa obvladuje sceno prvotna navezava seksualnega vzdraženja na gon po jedi. Za oralno fazo so značilni: ustna votlina, prehranjevanje in skoraj popolna odvisnost. Po Freudu (1987) je v tej fazi v ospredju zadovoljevanje gonov, ki ne izhajajo iz zunanjega sveta, temveč iz notranjosti organizma samega. Spitz (1965) je prvo fazo otrokovega razvoja, za katero je značilno, da otrok zmore uravnnavati ravnotežje le v svojem notranjem, pretežno fiziološkem svetu, poimenoval stadij brez objekta oziroma predobjektni stadij, M. Mahler (1985) je to fazo poimenovala simbiotična faza, Hartmann (1939) pa nediferencirana faza.

Po Spitzu (1965) je v najzgodnejšem obdobju otrok nediferenciran organizem, ki še ne loči med sabo in zunanjim svetom. Ustna votlina je prvo področje, kjer poteka njegovo raziskovanje. Otrokov jaz je v tej fazi "ustni jaz", saj so usta zanj glavni organ želje, najpomembnejši instrument aktivnosti, glavni kanal ljubezni in sovraštva ter prvo sredstvo družbenega dotika (Fairbairn, 1982). Oralnost je za otroka obdobje, v katerem se vse življenje zliva skozi usta in je zaužito kot hrana (Rebula, 1998). Področje otrokovega delovanja je omejeno pretežno na telesna občutja, procese in dogodke. Otrok dojema svet kot potencialno hranljivo jed ali kot nekaj, kar je treba izločiti. Zgodnja telesna doživetja postanejo osnovni organizacijski gradniki za kompleksnejša poznejša doživetja (Gostečnik, 2002).

"Materine prsi dobijo s sesanjem vlogo prvega objekta seksualnega nagona³" (Freud, 1977, str. 299). So prvi objekt oralne komponente in zadovoljujejo dojenčkovo potrebo po hrani (Freud, 1977). S tem ko je Freud (prav tam) razlagal materine prsi kot prvi objekt seksualnega gona, je razmišljal tudi o objektnem odnosu, vendar je drugega videl kot objekt le z vidika, kako subjektu zadovoljuje potrebe in s tem sproža občutke ugodja in neugodja. V zgodnjem obdobju predstavlja otrokov objekt primarni skrbnik, najpogosteje mati (Praper, 1996).

³ V slovenskem prevodu Freudovega dela *Predavanja za uvod v psihoanalizo* iz leta 1977 se uporablja pojem nagon, zato smo ga pri citiranju ohranili, v preostalih delih prispevka pa uporabljamo pojem gon, ki predstavlja energetska bazo. Lešnik (2009) v *Temeljih psihoanalize* pravi, da konceptualna razlika med nagonom (Instinkt) in gonom (Trieb, iz treiben, gnati) ni definirana, čeprav je v Freudovi teoriji navzoča. "Freud je redko uporabil Instinkt, če pa že, ga je v pomenu podedovane psihične tvorbe pri živalih, medtem ko konstituira Trieb vzbujenje, ki ga generirajo notranji dražljaji" (Lešnik, 2009, str. 115).

Ego psihologi (Hartmann, 1939; Mahler, 1985; Spitz, 1965) – teoretiki, ki sledijo Freudovemu poudarjanju labilnosti objektov in prepričanju, da dojenček dojema mater kot objekt, od katerega je odvisno zadovoljevanje njegovih potreb – razlagajo razvoj objektnih odnosov v povezavi z razvojem jaza. Odnos med materjo in otrokom je po njihovem mnenju odvisen od kognitivnih struktur, ki pa jih na začetku še ni. Druga skupina teorij, ki izhajajo iz Freudove "filogenetske osnove", se imenuje teorija objektnih odnosov (Fairbairn, 1954; Klein, 1997; Winnicott, 1980), po njej pa so zgodnje izkušnje z drugimi osebami podlaga za oblikovanje vseh kasnejših odnosov, vse duševne strukture so vtisnjenje zgodnjih objektnih izkušenj.

V najzgodnejšem obdobju se otrok kot nediferenciran organizem ne odziva na dojko, temveč jo zaznava šele, ko jo ima v ustih (Spitz, 1965). Ne dojema je kot ločen objekt, temveč kot del lastnega telesa. M. Klein (1997) meni, da dojka za otroka ni zgolj fizični objekt, temveč da celota otrokovih gonskih želja in nezavednih fantazij obloži dojko s kvalitetami, ki močno presegajo vir hrane. Materina dojka predstavlja objekt oralno sadističnih želja, hkrati pa gre za prvi objekt zavidanja. Zavidanje izhaja iz otrokovega prepričanja, da dojka, kadar ga prikrajša, postane slaba, ker zadrži zase mleko, ljubezen in skrb. Otrok namreč čuti, da ima dojka vse, kar si sam želi, saj ima neomejen tok mleka in ljubezni, ki pa ju hrani za lastno gratifikacijo (Klein, 1997).

Primarni narcisizem

Freud (1987) je domneval, da je otrokova prva faza avtoerotizem in da temu kasneje sledi primarni narcisizem. Po Freudu (1977, str. 299) je "za avtoerotično vedenje značilno, da subjekt išče in najde objekt na lastnem telesu".

V individuumu od začetka ne more biti enote, ki bi jo bilo mogoče primerjati z jazom⁴, temveč se mora jaz šele razviti. Da bi se lahko oblikoval narcisizem, se mora avtoerotizmu pridružiti neka nova psihična dejavnost. Po Freudu (1987) je za narcisizem značilno, da izkazuje odrasli individuum lastnemu telesu vse tiste nežnosti, ki jih sicer izkazujemo tujemu seksualnemu objektu. Objekt gona torej ni nujno kak tuji predmet, lahko je del lastnega telesa. Če se lahko libido tako fiksira na lastno telo in lastno osebo namesto na kak objekt, potem to ne more biti izjemen dogodek, meni Freud (prav tam). Bolj verjetno je, da je ta narcisizem splošno stanje, iz katerega se je šele kasneje izoblikovala ljubezen do objektov, ne da bi za to moral narcisizem izginiti.

E. Jacobson (1964) meni, da se narcisizem nanaša na obstoj libidinalnih in agresivnih sil v nediferencirani psihosomatski matrici. Ob rojstvu goni še niso diferencirani, temveč se libidinalni in agresivni goni ločijo eden od drugega šele v obdobju prvih treh mesecev, kot rezultat izmenjave med materjo in otrokom (Spitz, 1965). Po Fordhamu (1971) se nevtralna energija že zelo zgodaj loči na libido in agresijo, med-

⁴ Lešnik (2009, str. 81) opredeli pojem jaz (nem. Ich, ang. ego) kot "psihično instanco, ki je v psihoanalitični perspektivi predstava oziroma sklop, ki se izoblikuje iz onega s serijo identifikacij (in z identifikacijo povezanih mehanizmov, kakršni so inkorporacija, introjektivacija, ponotranjanje itn.) in v psihičnem konfliktu zastopa obrambni pol." V hrvaškem prevodu Besednjaka psihoanalize (Laplanche in Pontalis, 1992) se ego prevaja kot ja (jaz).

tem ko M. Klein (1997) meni, da so libidinalni in agresivni vzgibi vedno v interakciji in da ta interakcija ustreza zlitju gona življenja in smrti.

Na samem začetku življenja dojenček izbira objekte na temelju funkcije. V materi je skoncentriran libido, ker ona skrbi za otroka in zadovoljuje njegove potrebe. Po Freudu (1977) je odnos med materjo in otrokom v začetni fazi anaklitičen in odvisen od potrebe po hrani, vendar se dojenček postopoma premakne od dojemanja hrane kot sredstva za zadovoljevanje potreb do razumevanja hrane kot vira zadovoljstva.

Kritika primarnega narcisizma, Balint (1985) in E. Jacobson (1964), sta menila, da je napačno zanemarjati obstoj in zaznavanje zunanjega sveta. Po teoriji primarnega narcisizma se namreč otrok rodi z le malo odnosa do okolja oziroma brez njega, Balint (1985) pa temu nasprotuje. Prepričan je, da se otrok rodi v stanju intenzivne povezanosti z okoljem. Balint namesto primarnega narcisizma vpelje zato pojem primarne ljubezni in pri tem izhaja iz ideje, da je otrokova prva kateksa "biti aktivno ljubeč". To napeljuje k sklepu, da otrok išče zadovoljitev, to pa je povod za Balintovo zavračanje Freudove ideje (1987), da mora mati otroka izvabiti iz faze primarnega narcisizma in mu svet narediti zanimiv. Podobno kot Balint tudi Fairbairn (1982) zavrača Freudovo trditev, da je dojenček primarno izoliran od svojega okolja, in dodaja, da obstaja odnosnost že od rojstva. Po Fairbairnu (1982) otrok ne išče ugodja samega po sebi, temveč išče stik in emocionalno izmenjavo. E. Jacobson (1964) meni, da se otrokovi goni manifestirajo narcisistično, da pa je otrok opremljen tudi s kanali za usmerjanje gonov navzven, kar je predpogoj za objektno usmerjeno izločanje.

Nekateri avtorji (Balint, 1985; Klein, 1997; Kernberg, 1975) zavračajo pojem primarnega narcisizma. M. Klein (1997) tako meni, da se objektni odnosi vzpostavijo že takoj po otrokovem rojstvu, zato ne moremo govoriti o narcisističnem stadiju, temveč lahko govorimo o narcisističnih stanjih, ki jih definira kot vračanje libida na ponotranjene objekte. Po Kernbergu (1976) pa narcisizem ni del psihičnega aparata vsakega posameznika, temveč je rezultat fiksacije, ki se lahko pojavi v enem izmed razvojnih stadijev, najpogosteje v obdobju med desetim in štirinajstim mesecem, v obdobju, ki ga M. Mahler (1985) imenuje podfaza približevanja.

Tranzijska faza

Obdobje med nediferencirano prvo fazo in fazo, v kateri se oblikuje objektni odnos, je tranzicijska faza, v kateri se razvije rudimentarni jaz (Spitz, 1965) oziroma po Freudu (1987) telesni jaz. Rudimentarni jaz se pojavi, preden otrok prepozna mater kot libidinalni objekt, in deluje kot osrednji koordinacijski aparat. Pripomore k sproščanju gonov v obliki neposrednega delovanja in vodi do postopne diferenciacije gonov. Postopni razvoj jaza vpliva na otrokovo zmožnost ločevanja med "dobrimi" in "slabimi" objekti (Spitz, 1965).

Šele v prehodni fazi, na prehodu od primarnega narcisizma do objektnega odnosa, otrok postopoma vzpostavlja odnos z materjo. Za mater začne kazati zanimanje, ki presega proces hranjenja, gleda v njen obraz in se ji nasmehne. Med materjo in

otrokom se začne odvijati proces zrcaljenja (Praper, 1996). Nekje okrog drugega meseca se otrok odzove v kontaktu navzven in začne zaznavati odraslo osebo, ki se mu približuje (Spitz, 1965). Po Spitzu (1965) se začne otrok v tretjem mesecu odzivati z nasmehom, vendar to še ne predstavlja resničnega objektivnega odnosa, saj otrok ne zaznava resnične osebe, temveč predobjekt. Odzivanje z nasmehom označuje novo obdobje v otrokovem življenju, Spitz (prav tam) pa ta nasmeh razlaga kot vedenjski indikator notranjega odmika od avtonomne organizacije do bolj diferencirane organizacije, v kateri igrajo pomembno vlogo oddaljeni receptorji.

V prehodnem obdobju je najbolj patogeno, če otrok ni zmožen preiti v simbiotični odnos ali če je simbioza neustrezna. Oralno doživljanje v tranzicijski fazi že omogoča jasnejšo diferenciacijo med "jaz" in "nejaz", med "dobro" in "slabo" (Praper, 1996). Po M. Klein je v ospredju razmerje med otrokom in parcialnim objektom, predvsem materino dojko, ki jo otrok zaradi parcialnih vzgibov ločeno čuti kot "dobro" in "slabo" (Klein, 1997). Otrok ima v tej fazi dva "predobjekta", in sicer "dobro" in "slabo" mater, pri čemer "dobri" aspekti matere prevladajo nad "slabimi" in otrokov libidinalni gon prevlada nad agresivnim (Spitz, 1965). V tem obdobju poteka integracija parcialnih izkušenj, to pa označuje pravi objektivni odnos (Spitz, 1965).

Otrok je v zgodnjem obdobju tako oralen, da mu Drugi pomeni osnovno hrano in da doživlja ljubezen skozi usta in želodec. Toda tudi sovraštvo gre po isti poti in nekatere vsebine lahko obležijo v želodcu. Sesanje dojke je v tem stadiju povezano tako z doživljanjem ugodja kot z mišično aktivnostjo. Otrok črpa zaznavanje ugodja iz libida, akcijo mišic pa iz agresivnosti (Praper, 1992). V naslednjih mesecih otrokov razvoj postopoma napreduje od primarnega narcisizma do objektivnih odnosov. Med narcisistično in tranzicijsko fazo se goni opirajo na gratifikacijo dojenčkovih oralnih potreb. Praviloma je mati tista, ki zadovoljuje otrokove oralne želje in postane tarča otrokovih agresivnih in libidinalnih gonov, vendar v zgodnjem obdobju otrok matere še ne dojema kot libidinalni objekt (Spitz, 1965). V fazi primarnega narcisizma otrok usmerja libidinalne in agresivne gone v rudimentarni jaz. Za objektivni odnos pa je pomembno, da otroku uspe združiti agresivne in libidinalne gone in jih usmeriti v eno osebo – v mater (Spitz, 1965).

Objektivni odnos

Objektivni odnos ima v psihoanalizi veliko veljavo in označuje subjektivni odnos s pomembnimi referenčnimi osebami, v katerem subjekt gradi svoj lastni psihični aparat. Po teoriji gonov velja, da "se otrok vedno nahaja v stanju, kjer igrajo odločilno vlogo njegove telesne potrebe in njihovo zadovoljevanje, ne pa zavest o objektu" (Lorenzer, 1984, str. 37). Sodobne relacijske teorije pa poudarjajo odzivnost otroka in njegovo naravnost k objektivnemu odnosu. Gostečnik (2002) pravi, da otrokova primarna zavest ni zavest o objektu, temveč zavest o odnosu. Otrok ne internalizira toliko matere kot objekt, ampak predvsem proces, ki izhaja iz objekta matere.

Diada med materjo in otrokom je temeljnega pomena za otrokov razvoj, saj so na podlagi tega doživetja grajena vsa poznejša občutja o svetu in o jazu. V to sistemsko relacijsko matrico vstopajo tudi otrokove potrebe, ki niso samo potrebe po hrani, temveč so v ospredju potrebe po zavetju, čustveni toplini in bližini, razumevanju in zadovoljenosti (Gostečnik, 2002). Od trenutka, ko se oplojeno jajčece vraste v steno maternice, je otrok v parazitskem odnosu in brez tega ne bi preživel (Praper, 1992).

Odnos med materjo in otrokom je stalna krožna izmenjava, v kateri oba zadovoljujeta potrebe s pomočjo drugega. Otrok obstaja le v materinih očeh, zato je zelo pomembno, kaj te izražajo. Na podlagi tega se namreč izoblikuje otrokova samopodoba. Po Spitzu (1965) je za otrokovo zgodnjo fazo značilna kontaktna percepcija, kar pomeni, da je za zaznavanje potreben stik z objektom. Ob rojstvu, ko se novorojenček loči od simbioze z materinim telesom, naleti njegova vrojena in bolj ali manj koordinirana zmožnost, da sprejema z usti, na materino sposobnost, da ga hrani in sprejme (Erikson, 1994). Fordham (1971) meni, da predstavlja otrok po rojstvu psihični del matere, hkrati pa otrok oblikuje mater v luči svojih potreb, zato tudi ona predstavlja del njega. Dojenček ni pasiven, temveč je organizirano bitje s specifičnimi potrebami, pri čemer je materina vloga zadovoljevanje in ne ustvarjanje potreb. Obravnavanje otroka kot psihični del matere napeljuje k ideji, da je dojenček brez lastne osebnosti, temu pa Fordham (1971) nasprotuje. Občutek, da predstavlja otrok materin psihični del, izhaja pogosto iz materinega doživljanja, ki se izraža v občutkih, da je za vsako napako v otrokovem razvoju kriva ona.

V simbiozi z materjo se otrok vse do starosti treh let bori med željo po odvisnosti in željo po samostojnosti. Freud (1924, 2001) je menil, da vodi otrokov razvoj do vse večje nenavezanosti na starše, medtem ko Fairbairn (1982) trdi, da zdrav razvoj ni nujno povezan s stopnjo separacije od drugih, temveč poteka od popolne odvisnosti od staršev, ki otroku omogočajo biološko in psihološko gratifikacijo, do stanja zrele odvisnosti, kjer je posameznik zmožen izkusiti sebe kot avtonomno osebo in ob tem ohraniti povezanost, odnosnost z drugimi.

M. Mahler, Pine in Bergmann (1985) navajajo štiri stopnje razvoja separacije in individuacije: prva stopnja je diferenciacija, ko začne otrok ločevati med materjo in sabo in spozna, da nista eno; sledita prakticiranje, ko otrok shodi in eksperimentira ter se včasih samoiniciativno oddalji od matere, in podfaza približevanja, v kateri se otrok matere drži za krilo, ko eksperimentira s svojimi gibalnimi spretnostmi. Zadnja faza je namenjena doseganju konstantnosti objekta⁵, pomeni pa ohranjanje reprezentacije odsotnega objekta in združevanje "dobrega" in "slabega" objekta v eno reprezentacijo (Pavšič Mrevlje, 2006).

Erikson (1994) poudarja za oralno obdobje pomemben odnos z materjo ali primarnim skrbnikom in daje prednost inkorporaciji in ponotranjanju, zato govori o inkorporativni fazi. Otrokova inkorporacija je le uvod v proces ponotranjanja, ki se

⁵ Slovenski avtorji (Horvat, Magajna, 1987; Pavšič Mrevlje, 2006; Praper, 1996) uporabljajo pri navajanju teorije razvoja separacije in individuacije (Mahler, Pine in Bergmann, 1985) pojem konstantnost objekta, zato ga nismo poslovenili.

kasneje razvije v mehanizem identifikacije s pomembnimi drugimi. Otrok ne ponotrnanja le hrane, ampak tudi odnos in vse, kar v njem doživlja. M. Klein (1997) meni, da je v zgodnejšem objektivnem odnosu pomembno otrokovo razmerje z materino ljubljeno in osovraženo dojko, ki postane s ponotrnanjem jedro jaza. Po M. Klein (1997) je otrok prve tri ali štiri mesece v paranoidno-shizoidnem položaju in doživlja tesnobo, ki jo povzročajo notranji in zunanji viri.

Oralno fazo zaznamuje iskanje ugodja in izogibanje bolečini, zato otrok uporablja cepitev, da bi zadržal dobre objekte in se izognil slabim. To izogibanje s cepitvami razume M. Klein kot paranoidno pozicijo. S sprejemanjem in ponotrnanjem ter z zavračanjem in izločanjem otrok postopoma oblikuje svojo avtonomno pozicijo. Pri tem uporablja cepitev, kar pomeni, da se prvotni objekt, proti kateremu sta usmerjena ljubezen in sovraštvo, razdeli na dva objekta – na objekt, ki ga otrok sprejme in je vanj usmerjena ljubezen, in na zavrženi objekt, ki ga obvladuje sovraštvo (Fairbairn, 1982). "Ko otrok uspe preseči cepitev in integrira parcialne percepcije matere, opravi pomemben razvojni preskok, ki mu omogoča, da mater doživlja kot eno osebo, ki je hkrati dobra (ljubeča) in slaba (frustrirajoča)" (Praper, 1996, str. 57).

Vloga matere v diadi mati-otrok

Diada mati-otrok je vzajemen odnos, zato je smiselno upoštevati vlogi obeh akterjev – otrokovo in materino. Winnicott (1980, str. 96) ponazoril pomen materine vloge s trditvijo, da "nekaj takega, čemur bi rekli dojenček, ne obstaja. Obstajajo le dojenčki z materami".

Občutkov iz lastnega otroštva ni enostavno obuditi, a mati ponovi občutke iz lastnega otroštva in na tak način zadovoljuje otrokove potrebe (Lorenzer, 1984). Praper (1992) meni, da se mati otroku približa s pomočjo spominov iz lastne preteklosti. Matere so pri sporazumevanju z novorojenčkom zmožne "konstruktivne regresije"⁶, kar pomeni, da gredo v svojem doživljanju in akcijah tako globoko nazaj, da lahko z otrokom komunicirajo.

Simbiozo je mogoče razumeti kot dejansko maternico otrokovega psihičnega razvoja, kot temelj zmožnosti vživljanja v drugega. Socialno učenje, ki poteka v diadi mati-otrok, je najbolj intenzivno prav zato, ker poteka s pomočjo empatije. Mati predstavlja otroku nekakšen ščit pred okoljem, nekoga, ki zanj dobesedno prebavlja hrano in mu jo posreduje v sprejemljivi obliki (Praper, 1992). Dojenček projicira svoje občutke, predvsem tesnobo, v mater, ki je te občutke zmožna predelati in jih pretvoriti v nekaj, kar je zanj znosno in sprejemljivo. Mati torej za otroka preoblikuje neorganizirano in zastrašujoče v nekaj, kar je varno ponotrnanjiti. Neorganiziran občutek mu povrne v obvladljivi obliki, otrok pa ta občutek izkusi kot sprejemljiv in kot nekaj,

⁶ Nismo vključili raziskav, ki se nanašajo na konstruktivno regresijo pri očetih, saj smo predmet proučevanja omejili na odnos med materjo in otrokom. Pri obravnavanju oralne faze v luči družinskih odnosov pa bi bilo zanimivo proučiti, koliko velja za očete konstruktivna regresija.

kar je potencialno "dobro". Po Winstonu (2009) je ta proces analogen prebavljanju: surovo čustvo se sprejme in prebavi in s tem postane nekaj, kar je sprejemljivo. "Mati v tem smislu v začetku otroku predstavlja pomožni jaz, preko katerega otrok po sistemu signalov uravnava svoje notranje fiziološko ravnotežje" (Praper, 1992, str. 47). Po Spitzu (1965) je mati otrokov zunanji jaz, ki prevzema funkcije otrokovega jaza, vse dokler ni zgrajena otrokova struktura organiziranega jaza.

Na naravo odnosa med materjo in otrokom vplivajo tudi materine predstave o sebi kot o materi in pričakovanja, povezana s tem. Če ima mati pozitivne predstave o svoji materinski vlogi, je večja verjetnost, da zagotavlja otroku občutek varnosti (Huth-Bocks, Levendosky, Bogat in von Eye, 2004).

T. Pavšič Mrevlje (2006) meni, da je pri odzivanju matere na otroka pomembno tudi njeno zaupanje v lastno občutenje in razumevanje materinske vloge, ker na mater (sploh tisto brez izkušenj) pritiskajo različni dejavniki iz okolja: odnos s partnerjem, tradicija, mediji, strokovnjaki in socialno okolje.

Po Sternu (1998a) je za odnos med materjo in otrokom značilna asimetričnost. Mati si interaktivno izmenjuje izkušnje z zunanjim svetom in jih tudi uravnava in filtrira, dojenček pa jih v prvih mesecih in v prvem letu življenja izmenjuje predvsem z materjo. Njen prispevek k odnosu je precej kompleksnejši, saj ne izvira le iz njenih prirojenih lastnosti, ampak tudi iz zgodovine medosebnih odnosov znotraj njene primarne družine in iz dolgoletnega vsrkavanja vrednot in praks njene kulture (Bowlby, 1984). Interakcija, ki jo mati omogoča otroku, je proizvod njene lastne življenjske prakse. Na otroka prenese kulturne norme, ki jih je sama ponotranjila med svojo socializacijo (Lorenzer, 1984). Avtor meni, da diada mati-otrok ni izolirana situacija, saj je mati vpeta v družbo in predstavlja njena praksa del skupne družbene prakse.

Dovolj dobra mati

V prvih mesecih otrokovega življenja je materino doživljanje otroka najbolj simbiotično. Winnicott (1956, 2000, str. 25) opisuje to fazo kot obdobje "primarne materinske preokupacije". Razvije se postopoma in postane stanje visoke odzivnosti med nosečnostjo in še posebej ob koncu nosečnosti. Značilno je, da traja nekaj tednov po rojstvu otroka. Matere pa se tega stanja težko spomnijo, ko ga prebolijo, in spomin nanj najraje potlačijo.

Ker otrok matere na začetku še ne zaznava kot samostojni objekt, poudarja Winnicott (1971) pomen ozadja, ki naj bi bilo spokojno, mirno, kontinuirano, nerefleksivno in neverbalno. To vseobsegajočo funkcijo matere je poimenoval "dovolj dobro okolje", ki ga mati ustvari s pomočjo konstruktivne regresije, s tem ko ugane otrokove potrebe in jih zadovoljuje. Fairbairn (1982) v zgodnjem odnosu med materjo in otrokom poudarja, da je najpomembnejši čustveni stik, ki ga mati omogoči otroku. Ključno je otrokovo iskanje objekta, pri čemer je v ospredju materina sposobnost "biti na razpolago". Pomembna je materina navzočnost in dojemljivost za otrokovo iskanje objekta.

Po Fairbairnu (1982) je oralna faza stadij otrokove odvisnosti od objekta, medtem ko Winnicott (1971) meni, da je otrok srečno usmerjen vase, je proizvajalec lastnih želja in gest, ki dobijo svoj izraz v aktivnosti "dovolj dobre matere", ki v otroku ustvari prepričanje, da je dejansko on sam ustvaril vse, kar si je želel. Winnicott (1980) kategorizira tri načine, na katere je mati otroku potrebna: a) Mati je otroku potrebna kot živa oseba, kar pomeni, da mora imeti otrok neoviran dostop do materega živega telesa. b) Otroku potrebuje mater zato, da mu predstavlja svet. c) Pomembna je tudi njena vloga odstiralke iluzij, ki naredi zahteve sveta za otroka znosne in mu omogoča, da se sprijazni s tem, da svet resda lahko daje tisto, kar potrebujemo in želimo, vendar ne kar avtomatično.

Mati kot vseмогоčni Drugi

Spitz (1965) meni, da je v odnosu med materjo in otrokom mati dominanten in aktiven partner, medtem ko je otrok, vsaj v začetni fazi, pasivni prejemnik. Mati je tista, ki neguje, in tista, ki poseduje zelene objekte, zato je v nadrejenem položaju. Monopol ima nad ugodjem in vednostjo in za razliko od nebogljenega novorojenčka ima tudi monopol moči. Otroku se prikazuje kot vseмогоčni Drugi (Žižek, 1984).

V diadi mati-otrok gre pravzaprav za razmerje med nadrejenim in podrejenim, pri čemer se mati otroku prikazuje kot vseмогоčni Drugi, kot tisti, ki lahko zadovolji potrebo, ki torej lahko da objekt zadovoljitve ali pa ga odvzame (Žižek, 1984). Že med procesom hranjenja, ko otroku včasih da dojko, včasih pa mu jo odvzame, mati ne proizvaja profilirane oblike uglaševanja, temveč v otroku vzbudi sliko nepredvidljive samovolje (Lorenzer, 1984).

Vseмогоčni Drugi deluje po načelu "kapricioznosti" – po svoji kaprici lahko subjektive zahteve zadovolji ali ne (Žižek, 1984). Če želi otrok zadovoljiti svoje potrebe, se povsem podredi materi in v takšnih okoliščinah se subjektivna želja reducira na zahtevo po ljubezni vseмогоčnega Drugega, na to, da bi ugodil vsaki njegovi zahtevi in si tako pridobil njegovo ljubezen (Žižek, 1984).

V situacijah, ko otrokova zahteva ni uslišana, občuti ta neugodje in frustracijo, ki predstavlja vir tesnobe. Freud (1995) je uporabil izraz infantilna tesnoba za opis otrokovega pogrešanja ljubljene osebe oziroma objekta, ki zadovoljuje njegove potrebe. Spitz (1965) govori o osemmesečni tesnobi, za katero je značilno, da otrok prepozna materin obraz, zavrača pa vse tuje. Predpogoj za to obliko tesnobe je prepoznavanje matere kot celote. Pri tem otrok preide v usmerjanje impulzov na celoto, hkrati pa mu tudi napredujoča nevtralizacija med libidom in agresijo in integracija dobrih in slabih predstav tako o objektu kot tudi o sebi omogočata, da zaznava objekt kot psihično bitje – svojo referenčno osebo – tudi takrat, ko sam nima bioloških potreb, ali pa celo takrat, ko se med njima krešejo iskrice agresivne izmenjave (Praper, 1996). Tesnoba v tem obdobju izvira iz otrokovega občutka, da je mater izgubil. Po Spitzu (1965) je to znak vzpostavitve libidinalnega objekta. Teorija tesnobe, ki jo omenja R. Salecl (2007), pa izhaja iz subjektivega odnosa do velikega Drugega

kot nekoga, ki mu lahko odvzame nekaj dragocenega. Izvora tesnobe ne vidi v manku, temveč v odsotnosti manka. V tem primeru tesnobe pri otroku ne izzove odsotnost matere, ampak njena stalna bližina.

Tako kot potrebuje otrok v oralni fazi mater za zadovoljevanje svojih potreb in je od nje odvisen, lahko matere zapirajo otroka v simbiozo, da bi tako zadovoljile svoje potrebe. To pogosto počenjajo matere, ki jim samim ni uspelo oblikovati dobre lastne identitete. Živeti začnejo prek otroka in se z njim popolnoma poistovetijo. Izguba otroka pomeni zanje izgubo lastnega življenja. Praper (1992) pravi, da takšna mati v psihološkem smislu "sesa" otroka. Simbioza, ki poteka med njima, je "kanibalska" ali "vampirski", saj vključuje fantazije, da si s požiranjem drugega podaljšuješ lastno življenje in jemlješ lastnosti drugega za svoje. V primeru, ko se mati sama zapre v simbiozo z otrokom in izgubi stik z zunanjim svetom, je otrokovo socialno življenje okrnjeno – omejeno je zgolj na mater. Mati je tista, ki onemogoča separacijo in individuacijo in otroka zapira v zlato kletko. Stik in sodelovanje med materjo in otrokom nadomesti nevrotična odvisnost. Otrok se spreminja v materin kapital, mati pa v otrokov kapital. Njun odnos se spreminja v funkcionalni odnos "daj-dam" (Brajša, 1987).

Rezultati oralne faze

V nadaljevanju bomo predstavili tiste rezultate oralne faze, za katere menimo, da so povezani z objektivnim odnosom. Kot prvi rezultat bomo predstavili otrokovo zmožnost vzpostavljanja navezanosti, pri čemer nam bo kot izhodišče služil Bowlbyjev koncept navezanosti. Razrešitev krize zaupanja, ki izhaja iz Eriksonove teorije psihosocialnih stadijev, bomo obravnavali kot drugi rezultat oralne (inkorporativne) faze. Navedena rezultata pa bosta predstavljala podlago za obravnavo tretjega, končnega rezultata oralne faze – oblikovanja otrokovega psihičnega aparata, ki ga bomo vezali na koncept jaza.

Od simbioze do navezanosti

Kot smo že omenili, začne otrok v oralni fazi mater postopoma dojemati kot celoto in z njo vzpostavljati odnos. Z materjo je zlit v simbiozo, pri tem pa je v ospredju vzajemno uglasovanje in zadovoljevanje potreb. Simbioza ne traja do konca oralne faze, saj se ob koncu tega obdobja med materjo in otrokom vzpostavi odnos navezanosti. Pojem navezanosti je v psihoanalizo vpeljal Bowlby (1984). Opredelil ga je kot psihološki pogoj za razvoj človeškega bitja, v najširšem smislu pa pomeni sposobnost človeškega organizma, da vzpostavi in ohrani povezavo s tistimi bitji v okolici, od katerih je odvisno njegovo preživetje. Po Praperu (1992, str. 57) "izraz navezanost pomeni trajajoč intimen emocionalni odnos in je mogoč šele takrat, ko se prične ustvarjati objektivni odnos".

Pri dveh mesecih je otrok navezan na vse osebe, ki z njim prijateljsko ravnajo, ne glede na to, ali so te osebe z njim v sorodu ali so mu kako drugače blizu ali ne. Horvat in L. Magajna (1987) imenujeta to obdobje, ki traja do približno sedmega meseca starosti, nespecifična navezanost. Bowlby (1984) pa meni, da se otrok že v obdobju treh mesecev odziva na mater drugače kot na druge.

Horvat in L. Magajna (1987) menita, da okoli osmega meseca (v obdobju osemmesečne tesnobe) poteka druga stopnja navezanosti, ki se imenuje specifična navezanost. Zanj je značilno, da se otrok boji tujih oseb. Po prvem letu pa začne otrok kazati navezanost na druge osebe, ki skrbijo zanj, in ta stopnja se imenuje večkratna ali multipla navezanost.

O navezanosti po Bowlbyju (1984) govorimo šele, ko otrok mater ne le prepozna, temveč se vede na način, ki mu zagotavlja njeno bližino. Otrok poskuša s svojim odzivanjem usmerjati materino delovanje v smeri zadovoljevanja svojih potreb.

V oralni fazi razvije otrok jok in smeh, ki mu zagotavljata materino bližino. Kasneje pa razvije še druge komponente gonskega odzivanja, kot so sesanje, privijanje in sledenje, ki mu omogočajo vzpostavljanje močne povezave z materjo (Bowlby, 1984). Zaznavanje materine prisotnosti se izraža v situaciji, ko mati zapusti prostor, v katerem je otrok, in ni več v njegovem vidnem polju. Na njeno odsotnost se otrok pogosto odzove z jokom, njeno vrnitev pa sprejme z nasmehom, kar med drugim kaže na to, da deluje materina bližina na otroka pomirjajoče, medtem ko je njena odsotnost vir otrokovega nezadovoljstva. Na nezadovoljstvo se otrok odziva z jokom in grizenjem. Bowlby (prav tam) je dokazal, da je navezanost primarna sama v sebi in da ni samo vzpostavljena kot sekundarna, prek zadovoljevanja fizioloških potreb, kot npr. oralnost. Za otroka postane materin obraz referenčna točka že proti koncu prvega tedna, to pa se izraža v otrokovi vznemirjenosti, kadar je materin obraz zakrit.

Motnje v odnosu med materjo in otrokom v zahodnem svetu so po Bowlbyju povezane s preveč zaščitniškim in posesivnim ali pa premalo ljubečim materinstvom. Kot smo videli, je materina osebnost v diadi mati-otrok dominantna. Motnje v njeni osebnosti vplivajo na otrokov razvoj in se odražajo v motenem razvoju. Materina osebnost deluje kot dejavnik, ki sproža bolezen, kot virus ali strup, lahko pa predstavlja tudi vir tesnobe (Spitz, 1965). Otrok je lahko prikrajšan tudi, če se mu mati ne posveča dovolj, v primeru, ko ni zmožna "primarne materinske preokupacije". Pomembno je, da predstavljata mati oziroma primarni skrbnik otroku vir občutka varnosti in podpore. Varno navezani otroci, katerih starši se odzivajo na njihove potrebe, razvijejo delovni model sebe kot ljubljene in vredne osebe, delovni model drugih pa kot odgovornih. Nekonsistentna in neobčutljiva skrb za otroka pa spodbuja razvoj anksiozne navezanosti, pri čemer razvijejo otroci delovni model sebe kot nevredne in nekompetentne osebe in delovni model drugih kot tistih, ki zavračajo ali se ne odzivajo (Cugmas, 2001).

Prehod od simbioze do navezanosti razumemo kot rezultat oralne faze, ki otroku omogoča, da se iz odnosa z eno osebo (materjo) obrne navzven in začne zaznavati druge. Med materjo in otrokom namreč poteka simbioza, pri čemer je otrok

v tej diadi v podrejenem položaju in je odvisen od "kapricioznosti" in samovolje objekta nege. Navezanost pa je prenosljiva navzven, mogoče jo je širiti na odnose z drugimi družinskimi člani in se nadaljuje tudi v obdobju, ko otrok že loči med "jaz" in "ne-jaz" (Praper, 1992).

Razrešitev krize zaupanja

V oralnem obdobju določa otroka to, kar dobiva, v stilu "dobivam, torej sem". "Dobiti" pomeni sprejeti vase, kar se daje (Erikson, 1995). Poudarek ni na samoiniciativnosti in aktivnosti, da "si sam vzameš", temveč da sprejmeš tisto, kar je "na razpolago". Dojenček, ki prejema, kar se daje, in se uči, da nekoga pridobi, da zanj dela to, kar si želi, razvije "jaz tistega, ki daje" in se identificira z materjo. Otrokov razvoj od egocentrizma, ki se izraža v prvem socialnem vzorcu – "dobivam, torej sem", do tovarštva, zasnovanega na ideji "dajem, torej sem", poteka vzporedno z razvojem empatije, ki v začetni fazi še ni del dojenčkovega psihičnega aparata.

Po Eriksonu (1983) zaznamuje oralno fazo, ki jo on imenuje inkorporativna, razrešitev krize zaupanja. Otrok prejema od matere, kar mu daje, in se hkrati uči, kako jo pripraviti do tega, da bi mu dajala, kar potrebuje. S tem se razvija otrokova gotovost vase. Če mati zadovoljuje otrokove potrebe in mu izkazuje naklonjenost, se počuti varnega in zadovoljnega. Če pa ga mati zanemarja in mu ne izkazuje naklonjenosti, bo razvil temeljno nezaupanje, ki se lahko v ekstremni obliki izrazi tudi kot sovražno stališče do okolja. Otrokova glavna kriza v oralni fazi je torej kriza zaupanja v osebo, od katere je odvisen, ustrezna razrešitev te krize pa je za posameznikov nadaljnji razvoj zelo pomembna (Erikson, 1983). "Oblikovanje občutka zaupanja zahteva, da so otrokove prve izkušnje s svetom ugodne; da je deležen tako telesnega kot duševnega udobja in da so njegove osnovne potrebe po hrani, negi, čustveni toplini in varnosti zadovoljene" (Horvat in Magajna, 1987, str. 103).

"Na krizo zaupanja se veže tudi strah pred izničenjem, saj se dojenček vse bolj zaveda, da če ne bi dobival, bi prenehal obstajati" (Praper, 1996, str. 80). Ko prevlada oralni pesimizem, se otrokovi strahovi, kot so "biti prazen" in "biti zapuščen, zavrnjen", izražajo v depresivnih oblikah "izpraznjenosti" in občutku, da "ni dovolj dober" (Erikson, 1983). Otrok se že od začetka spopada z razkorakom med pesimističnim in optimističnim značajem oralne faze, ki se izražata v nezaupanju in zaupanju. Premagovanje tega nasprotja pa ni odvisno le od količine hrane ali izkazovanja materinske ljubezni, temveč od kvalitete materinskega odnosa (Erikson, 1983). Erikson (1994) meni, da je razrešitev krize zaupanja odvisna od treh dejavnikov: 1. od otrokovega fiziološkega dozorevanja; 2. od otrokovih psiholoških sprememb, ki vključujejo vedno večjo zavest o sebi kot ločeni osebi; 3. od okolja in socialnih situacij in narave frustracij v dinamično pomembnih situacijah, kot je odstavljanje od prsi.

Oblikovanje jaza

Zadnji izmed rezultatov oralne faze, ki ga bomo predstavili, je oblikovanje otrokovega jaza.

Kot smo že povedali, je o objektivnem odnosu mogoče govoriti šele, ko je otrok zmožen ločiti med materjo in sabo, ko matere ne doživlja več po njenih parcialnih delih (lasje, oči, dojka). Postopoma, ko mater prepozna kot nekaj, kar ni njegov "podaljšani", "pomožni" jaz, začne otrok razvijati občutek za sebstvo. Kdaj natančno se to zgodi, ni povsem jasno. Po Freudu (1923, 2001) obvladuje psihični aparat v oralni fazi ono, jaz pa nastopi šele v analni fazi. Freud (1923, 2001) pomena jaza v oralni fazi ni popolnoma zanemarjal, a je pozornost preusmeril na ono, kot na v zgodnjem obdobju edino popolnoma razvito in prevladujoče, medtem ko sta jaz in nadjaz še nerazvita.

Fairbairn (1982) pa skuša dokazati, da ono sploh ne obstaja, in opisuje dojenčkov jaz kot "ustni jaz". Winnicott (1980) meni, podobno kot Fairbairn, da dojenčka zaznamuje že vse od začetka celotnost. Toda za razliko od Fairbairna, Winnicott ne poudarja procesa cepitve jaza, danega ob rojstvu, temveč izpostavlja proces pojavljanja sebstva kot nečesa, kar v novorojenčku potencialno obstaja. Po Winnicottu (1956, 2000) je razvoj narave sebstva odvisen od vloge "dovolj dobre matere", ki usliši otrokove potrebe in nanje ustrezno odreagira. Winnicott (1989) je izdelal koncept lažnega sebstva, oblikovanega v zgodnjih razmerjih z materjo, za katerega je značilno, da se subjekt kaže tako, kot ga hočejo videti drugi, da bi s tem zavaroval resnično, avtentično sebstvo.

Winnicott (1956, 2000) meni, da lahko posameznik začne bivati samo v okolju "primarne materinske preokupacije". Kohut (1990) se strinja z Winnicottovim konceptom "dovolj dobre matere" in trdi, da potrebuje dojenček za empatično interakcijo, ki mu omogoča občutek vrednosti, topel sprejem in ljubečo podporo. V odnosu, v katerem mati izpolnjuje le svoje potrebe in ne usliši otrokovih, otrok ne bo mogel ponotranjiti pomembnih funkcij, ki jih mati razvije zanj (regulacije potreb in samozavesti), in ne bo zmožen tolerirati pomanjkanja gratifikacije, temveč bo želel zadovoljitev doseči takoj, ko se pojavi potreba. Razvil bo neizmerno potrebo po tem, da je občudovan in ljubljen (Westen, 1991).

Stern (1998b) meni, da obstaja porajajoče se sebstvo, ki ga posameznik doživlja kot koherentno, fizično entiteto in deluje izven obsega zavesti, je samoumevno. V obdobju, ko začne otrok mater zaznavati in se vzpostavi njegov subjektivni družbeni svet, se razvije jedrno sebstvo, ki vključuje tudi telesni jaz in čustva. Nekje med sedmim in devetim mesecem, ko otrok spozna, da obstajajo še druga mentalna stanja, razvije intersubjektivno sebstvo, ki omogoča intersubjektivno izmenjavo med otrokom in starši. Mentalna stanja so v tej fazi združljiva, zato se lahko mati in otrok prilagajata potrebam drug drugega. Verbalno sebstvo se razvije med petnajstim in osemnajstim mesecem, ko otrok usvoji jezik in je sposoben ustvarjati pomene o svetu in o sebi.

Spitz (1965) meni, da zadovoljivega razvoja jaza ni brez občutkov nezadovoljstva in frustracije. Otrok začne razvijati občutek jaza šele s spoznavanjem telesnih omejitev. Oblikovanje jaza je v oralni fazi povezano z otrokovim spoznanjem, da njegove potrebe niso zadovoljene takoj in da gratifikacijo nadomesti frustracija. Po Spitzu deluje otrok v oralni fazi po principu nirvane, kar pomeni, da mora takoj, ko se pojavi nezadovoljstvo, to tudi izginiti. Kot obrambno reakcijo pred občutki neugodja otrok razvije komponente, ki mu zagotavljajo gratifikacijo, materino bližino in zadovoljevanje njegovih potreb. Takšna komponenta je jok, ki postane po prvih dveh mesecih "jok z namenom" in predstavlja način komuniciranja z materjo.

Po Freudu (1987) se jaz v oralni fazi šele razvija, in sicer v obliki telesnega jaza, ko se otrok začne zavedati svojega telesa. Bettelheim (1983) se strinja, da je temelj za razvoj jaza otrokovo prepoznavanje lastnega telesa kot nečesa, kar je ločeno od ostalega sveta in je istočasno podrejeno zavestnemu nadzoru. Prvo, kar osnovni jaz usvoji, je sposobnost upravljanja gibanja. Nadzor nad telesom je pomemben, in Bettelheim meni, da je otrok, ki je sposoben upravljati svoje telesne funkcije, naprednejši od otroka, ki te sposobnosti (še) ni usvojil. Po drugi strani pa se v primeru, ko je posameznikov jaz oslavljen, njegov jaz najprej odpove nadzoru nad telesnimi funkcijami. Po Bettelheimu (1983) je slika telesa osnova za oblikovanje jaza – slab jaz in slabo telo sta povezana.

Zaključek

V članku smo želeli opozoriti na materino vlogo pri oblikovanju otrokovega psihičnega aparata v zgodnjem obdobju življenja. Namen članka je bil prikazati, da objektni odnos, ki se odraža v zmožnostih vzpostavitve navezanosti in razrešitve krize zaupanja, vpliva na to, kakšen bo otrokov jaz. Videli smo, da kljub različnim pristopoma pri obravnavi diade mati-otrok tako gonska teorija kot tudi teorija objektnih odnosov izpostavljata pomen objektnega odnosa za razvoj psihičnega aparata otroka. Bodisi da je dojenček v začetni fazi nediferenciran organizem, ki je primarno narcisističen in stremi k zadovoljevanju svojih potreb, bodisi da je že od začetka odnosno naravnan in išče stik z materjo in emocionalno izmenjavo, velja, da so vsa poznejša občutja o sebstvu in svetu grajena na podlagi izkušenj, pridobljenih v objektnem odnosu.

Problematiko najzgodnejšega odnosa med otrokom in materjo smo predstavili na osnovi psihoanalitske teorije, upoštevali pa smo tudi Bowlbyjevo teorijo navezanosti, po kateri vplivajo zgodnje otrokove izkušnje z materjo na pričakovanja, ki jih otrok razvije glede medosebnih odnosov. Raziskave (Fraley, 2002; Main, Solomon, 1990) kažejo, da otrokov odnos z materjo pomembno vpliva na oblikovanje njegovih notranjih delovnih modelov, ki vsebujejo pričakovanja o sebi, o pomembni osebi (materi) in o odnosu med njima.

Mati otroka izvabi iz faze primarnega narcisizma in mu lahko vliva zaupanje, s tem ko mu nudi izkušnjo "dobrega" okolja in mu, če ga ne zapira v obroč simbioze, omogoča, da se obrača navzven in razvije odnose navezanosti z drugimi. Odnos z materjo lahko prispeva k opustitvi otrokovega narcisističnega delovanja po načelu "dobivam, torej sem", vendar to ni odvisno le od matere, temveč tudi od družbe, v kateri poteka njegova socializacija. S socializacijo otrok namreč ne postaja le posameznik z razvito osebnostjo in socialnim karakterjem, temveč tudi član družbe – takšen, kot ga družba potrebuje in želi.

Odnosa med materjo in otrokom nismo izpostavili z namenom, da bi materi pripisali vso odgovornost za oblikovanje otrokovega jaza. Zavedamo se namreč, da diada mati-otrok ni izolirana situacija, temveč je umeščena v širši družbeni kontekst, in da mati na otroka prenaša pravzaprav tiste kulturne vzorce, ki jih je sama ponotranjila med svojo socializacijo. Otrok, kot smo videli, v odnosu z materjo usvaja ključne segmente socialnega sistema. Po Winnicottu (1980) je materina naloga, da je "dovolj dobra". Vendar to ne zadostuje. Pomembno je, da sta "dovolj dobra" tudi okolje in družba, v kateri poteka socializacija posameznika. Prav zato ker se zavedamo pomena diadnega odnosa in procesov, ki v tem odnosu potekajo, ne le z vidika posameznika, temveč tudi z vidika družbe, menimo, da si diada mati-otrok zasluži umeščenost v širši družboslovni kontekst.

Številnih vprašanj in vidikov, ki zadevajo odnos med materjo in otrokom, v članku žal nismo mogli obravnavati, bi jih pa bilo treba vključiti v celovito analizo diade mati-otrok. Tako je na primer znano, da otrok loči obraz odraslega od drugih predmetov že nekaj dni po rojstvu, da se na mater odziva drugače kot na druge, da prepozna glas, ki ga je slišal v maternici, in da na materin vonj reagira že drugi ali tretji dan po rojstvu (Bowlby, 1984; Spitz, 1965). Upoštevati bi bilo treba tudi odnos navezanosti med otrokom in očetom v obdobju zgodnjega otroštva (Brajović, 2007) in kako je bila sama mati socializirana (Lorenzer, 1984; Ward in Carlson, 1995).

Kakšen bo psihični aparat posameznika, lahko le delno razložimo skozi prizmo odnosa med otrokom in materjo. Podobno je z naslednjimi vprašanji: Ali bo otrok zmožen zaupati v zahteve sveta? Bo sposoben zlesti iz kroga simbioze in vzpostaviti odnos navezanosti z drugimi? Ali bo s sprejemanjem frustracije, ki ji botruje težnja k povečevanju gratifikacije, razvil dober jaz? Ali bo otrok dejansko zmožen iz primarnega narcisizma preiti v objektni odnos in v nadaljnjem razvoju ohraniti zmerno dozo narcisizma ali pa bo na podlagi razvitega temeljnega nezaupanja in podaljševanja simbioze z vsemogočnim Drugim kasneje razvil lastnosti, ki jih pripisujemo patološkemu narcisu oziroma, po Žižku (1985), zahodni družbi potrebnemu ustroju posameznika? Navedena vprašanja ne zadevajo samo ved, ki se ukvarjajo s socializacijo z vidika posameznika. Morda so še bolj relevantna za vede, katerih namen je posedovanje analitičnega instrumentarija za razumevanje družbe in katerih cilj je prispevati k (politični) prenovi družbe. Družba je namreč skupek posameznikov, ki izgrajujejo svoj jaz v primarnem odnosu (z materjo). Kasneje ga samo uveljavljajo.

Literatura

- Balint, M. (1985). *Osnovna greška: terapijski aspekt regresije* [The basic fault : therapeutic aspects of regression]. Zagreb: Naprijed.
- Bettelheim, B. (1983). *Ljubav nije dovoljna: liječenje emocionalno poremećene djece* [Love Is Not Enough: The Treatment of Emotionally Disturbed Children]. Zagreb: Naprijed.
- Brajić, T. (2007). Odnos navezanosti med očetom in otrokom v obdobju zgodnjega otroštva: Doživljanje odnosa z otrokom. [Attachment relationship between a father and a child in early childhood: Experiences in relationship with a child]. *Psihološka obzorja*, 16(4), 99–112.
- Bowlby, J. (1984). *Attachment and Loss. Vol. 1, Attachment*. Harmondsworth: Penguin books.
- Brajša, P. (1987). *Očetje, kje ste? : mit in resnica o materinstvu* [Fathers where are you?: Myth and the truth about motherhood]. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Cugmas, Z. (2001). Nova spoznanja o vlogi staršev pri razvoju otrokove navezanosti [New findings on the parents' role in the development of the child's attachment]. *Psihološka obzorja*, 10(2), 51–66.
- Erikson, E. H. (1983). *Identity: youth and Crisis*. London: Faber and Faber.
- Erikson, E. H. (1994). *Identity and the Life Cycle*. New York, London : W. W. Norton & Company.
- Erikson, E. H. (1995). *Childhood and Society*. London: Vintage.
- Fairbairn, W. R. D. (1954). *An object-relations theory of the personality*. New York: Basic Books.
- Fairbairn, W. R. D. (1982). *Psihoanalitičke studije ličnosti* [Psychoanalytical Studies of Personality]. Zagreb: Naprijed.
- Fordham, M. (1971). Primary Self, Primary Narcissism and Related Concepts. *Journal of Analytical Psychology*, 16(2), 168–182.
- Fraley, R. C. (2002). Attachment stability from infancy to adulthood: meta-analysis and dynamic modeling of development mechanisms. *Personality and social psychology review*, 6, 123–151.
- Freud, S. (1923, 2001). The ego and the id. V *The standard edition of the Complete Psychological works of Sigmund Freud, Volume XVIII, The ego and the id and other works: (1923–1925)* (str. 19–28). London: Vintage: The Hogart Press: The Institute of Psychoanalysis.
- Freud, S. (1924, 2001). The economic problem of masochism. V *The standard edition of the Complete Psychological works of Sigmund Freud, Volume XVIII, The ego and the id and other works: (1923–1925)* (str. 157–159). London: Vintage: The Hogart Press: The Institute of Psychoanalysis.
- Freud, S. (1977). *Predavanja za uvod v psihoanalizo* []. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Freud, S. (1987). *Metapsihološki spisi* [Papers on Metapsychology]. Ljubljana: ŠKUC : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Freud, S. (1989). *Mali Hans / Volčji človek* [Analysis of a phobia in a five-year-old boy]. Ljubljana: ŠKUC : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Freud, S. (1995). *Tri razprave o teoriji seksualnosti* [Three Essays on the Theory of Sexuality]. Ljubljana: ŠKUC : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Godina, V. V. (1985). Bipolarnost socializacijskega procesa [Bipolarity of socialization process]. *Anthropos*, 1/2, 392–403.

- Gostečnik, C. (2002). *Sodobna psihoanaliza* [Contemporary Psychoanalysis]. Ljubljana: Brat Frančišek : Frančiškanski družinski inštitut.
- Hartmann, H. (1939). *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York: International Universities Press.
- Horvat, L. in Magajna, L. (1987). *Razvojna psihologija* [Developmental Psychology]. Ljubljana: DZS.
- Huth-Bocks, A. C., Levendosky, A. A., Bogat, A. G. in von Eye, A. (2004). The Impact of Maternal Characteristics and Contextual Variables on Infant-Mother Attachment. *Child Development*, 75(2), 480–496.
- Jacobson, E. (1964). *The Self and The Object World*. New York: International Universities Press, Inc.
- Kernberg, O. (1975). *Borderline conditions and pathological narcissism*. New York: Jason Aronson.
- Kernberg, O. (1976). *Object-Relations theory and clinical psychoanalysis*. New York: Jason Aronson.
- Klein, M. (1997). Nekateri teoretski sklepi o čustvenem življenju otroka [Some theoretical conclusions about infant's emotional life]. V B. Lešnik (ur.), *Zavist in hvaležnost* [Envy and Gratitude] (str. 433–476). Ljubljana: Studia humanitatis.
- Kohut, H. (1990). *Analiza sebstva* [Analysis of the Self: Systematic Approach to Treatment of Narcissistic Personality Disorders]. Zagreb: Naprijed.
- Laplanche, J. in Pontalis, J. B. (1992). *Riječnik psihoanalize* [The Language of Psycho-Analysis]. Zagreb: AC.
- Lešnik, B. (2009). *Temelji psihoanalize: opombe h konceptom*. [The Foundations of Psychoanalysis: notes on the concepts]. Ljubljana: Založba / *cf.
- Lorenzer, A. (1984). *Teorija socializacije: o zasnivanju materijalističke teorije socializacije* [To found a materialistic socialization theory]. Beograd: Nolit.
- Mahler, M., Pine, F. in Bergmann, A. (1985). *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation*. London: Karnac.
- Main, M. in Solomon, J. (1990) Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. V M.Greenberg, D. Cicchetti in E. Cummings (ur.), *Attachment in the preschool years: Theory, research and intervention* (str. 121–160). Chicago: University of Chicago Press.
- O'Neill, R. M., Greenberg, R. P. in Seymour F. (1984). Orality and Field-Dependence. *Psychoanalytic Psychology*, 1(4), 335–344.
- Pavšič Mrevlje, T. (2006). Materinstvo, objektni odnosi in trajanje dojenja [Motherhood, object relations and breastfeeding duration]. *Psihološka obzorja*, 15(4), 67–84.
- Praper, P. (1992). *Tako majhen, pa že nervozen?!* [So young yet so nervous?!]. Nova Gorica: Educa.
- Praper, P. (1996). *Razvojna analitična psihoterapija* [Developmental Analytical Psychotherapy]. Ljubljana: Inštitut za klinično psihologijo.
- Rebula - Tuta, A. (1998). *Globine, ki so nas rodile: zgodnje otroštvo v otroku in odraslem* [The debth we were born in: early childhood in the infant and the adult]. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba.
- Salecl, R. (2007). *O tesnobi* [On Anxiety]. Ljubljana: Sophia.
- Spitz, R. A. (1965). *The First Year of Life. A psychoanalytic study of normal and deviant development of object relations*. New York: International Universities Press.

- Stern, D. N. (1998a). *The motherhood constellation. A unified view of parent-infant psychotherapy*. New York: Perseus Books.
- Stern, D. N. (1998b): *The interpersonal world of the infant*. New York: Perseus Books.
- Ward, M. J. in Carlson, E. A.(1995). Associations among adult attachment representations, maternal sensitivity, and infant-mother attachment in a sample of adolescent mothers. *Child Development*, 66, 69–79.
- Westen, D. (1991). Social Cognition and Object Relations. *Psychological Bulletin*, 109(3), 429–455.
- Winnicott, D. W. (1956, 2000). Primarna materinska preokupacija [Primal maternal preoccupation]. *Tretji dan*, 29(4), 24–27.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and Reality*. London, New York: Routledge.
- Winnicott, D. W. (1980). *Dijete, obitelj i vanjski svijet* [The child, the family and the outside world]. Zagreb: Naprijed.
- Winnicott, D. W. (1989). *Psychoanalytic Explorations*. London: Karnac Books.
- Winston, A. P. (2009). Anorexia Nervosa and the Psychotherapy of Absence. *British Journal of Psychotherapy*, 25(1), 77–90.
- Žižek, S. (1984). *Filozofija skozi psihoanalizo* []. Ljubljana: Univerzum.
- Žižek, S. (1985). "Patološki narcis" kot družbeno-nujna forma subjektivnosti [Pathological Narcissism as a Socially Essential Form of Subjectivity]. *Družboslovne razprave*, 2(2), 105–141.